

УДК 316+378.147

АКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ НА ФАКУЛЬТЕТІ СОЦІОЛОГІЇ: З ДОСВІДУ РОБОТИ ВИКЛАДАЧА

Юзва Людмила Леонідівна – кандидат соціологічних наук, асистент кафедри методології та методів соціологічних досліджень факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сучасна система освіти переживає кризу. Вона поширюється на всі типи освітніх установ і на університети, зокрема. Створення нової «раціональної» сучасної університетської моделі передбачає відмову від застарілих методів викладання та навчання. Така відмова, зокрема, передбачає впровадження у навчальний процес активних методів викладання та навчання. Автором проведено пілотний онлайн-проект із застосуванням змішаних методів (кількісних та якісних) для конструювання образу освіти в свідомості сучасного українського студента. Результати продемонстрували ті ж аспекти, які вже віддавна артикулюються в українському суспільстві. На їхній основі було ще раз обґрунтовано доцільність впровадження інноваційних методів у процес університетського навчання. У статті запропоновано педагогічні принципи та систему педагогіки, в межах яких можуть бути реалізовані активні методи викладання та навчання. А також описано реальні приклади застосування авторських активних методів для дисциплін соціологічного факультету (для студентів різних рівнів навчання). Багаторічний практичний досвід впровадження і реалізації описаних методів дозволяє наполягати на їхній ефективності та доцільності.

Ключові слова: освіта, рефлексія, активні методи навчання, соціологічна освіта

Современная система образования переживает кризис. Он распространяется на все типы образовательных учреждений и на университеты, в частности. Создание новой «рациональной» современной университетской модели предполагает отказ от устаревших методов преподавания и обучения. Такой отказ, в частности, предусматривает внедрение в учебный процесс активных методов преподавания и обучения. Автором проведено пилотный онлайн-проект с применением смешанных методов (количественных и качественных) для конструирования образа образования в сознании современного украинского студента. Результаты показали те же аспекты, которые уже давно артикулируются в украинском обществе. На их основе было еще раз обоснована целесообразность внедрения инновационных методов в процесс университетского обучения. В статье предложены педагогические принципы и система педагогики, в пределах которых могут быть реализованы активные методы преподавания и обучения. А также описано реальные примеры применения авторских активных методов для дисциплин социологического факультета (для студентов различных уровней обучения). Многолетний практический опыт внедрения и реализации описанных методов позволяет настаивать на их эффективности и целесообразности.

Ключевые слова: образование, рефлексия, активные методы обучения, социологическое образование

The modern education system is in crisis. It applies to all types of educational institutions and universities in particular. Create a new «rational» modern university model provides a waiver of outdated methods of teaching and learning. Such a refusal, in particular, the implementation of the learning process of active methods of teaching and learning. The author conducted a pilot project online with the use of mixed methods (quantitative and qualitative) to construct the image of education in the consciousness of modern Ukrainian student. The results showed the same aspects that have long been articulated in Ukrainian society. On this basis, it was again the expediency of introducing innovative methods in the process of university education. In the article the pedagogical principles and system of pedagogy within which can be implemented by active methods of teaching and learning. Also described are real examples of active methods for copyright Sociology courses (for students of different levels of education). Many years of experience implementing and implementing the described methods will insist on their effectiveness and feasibility.

Keywords: education, reflection, active learning methods, sociological education

Сьогодні навіть пересічний українець знає, що з українською системою освіти щось не так, що вона має низку негараздів та перебуває у стані постійного реформування. Але що саме не так, які це негаразди та чи є результати реформ – відомості про це зазвичай мають хаотичний характер. Це не дивно, оскільки фахівці, залучені до цієї царини та проблематики, також можуть мати непевні позиції та знання. Китами¹ ж, на яких тримається система освіти є університети. Вони, в свою чергу, теж мають низку проблем на різних рівнях свого сучасного функціонування.

Тезовий, але водночас детальний виклад глобальних тенденцій та аспектів сучасних реформ у галузі вищої освіти пропонує Ю. Заячук [1, с. 57-59]. Розглянувши їх усі автор резюмує, що сьогоднішні університети змушені створювати нову «раціональну» сучасну університетську модель. Модель такого типу має передбачати відмову від застарілих методів викладання та навчання, зокрема. Тематика нових методів у процесі викладання у вищому навчальному закладі набула актуальності ще з 70-их років минулого століття. І на сьогодні є багато напрацьовань у цьому полі. Більшість з них стосуються застосування так званих активних методів у процесі викладання та навчання. А. Вербицький інтерпретує сутність цього поняття наступним чином: активне навчання знаменує собою перехід від переважно регламентованого, алгоритмізованого, запрограмованих форм і методів організації дидактичного процесу до розвиваючих, проблемних, дослідницьких, пошукових, що забезпечує народження пізнавальних мотивів та інтересів, умов для творчості в навчанні (цит. за О. Голошаповою [2]). М. Новик виділяє наступні відмітні особливості активного навчання:

- примусова активізація мислення, коли учень змушений бути активним незалежно від його бажання;
- досить тривалий час залучення учнів у навчальний процес, оскільки їх активність повинна бути не короткочасною і епізодичною, а значною мірою стійкою і тривалою (тобто протягом всього заняття);
- самостійне творче вироблення рішень, підвищена ступінь мотивації та емоційності учнів (цит. за О. Голошаповою [2]).

К. Бондаренко обґрунтовує застосування активних методів, ґрунтуючись на теорію практичного навчання (Kolb, D.A., 1984) припускаючи, що існує зв'язок між навчальним середовищем, методами навчання і відповідними методами викладання [3].

У вищезгаданих авторів та у десятків інших можна зустріти перелік² (з описом) таких активних методів. Наприклад, у К. Бондаренко наведено перелік:

- Ситуаційне дослідження;
- Індивідуальна дослідницька робота;
- Групові проекти;
- Обговорення на заняттях;
- Рольові ігри [3].

Цей перелік часто мігрує з праці в працю і є вже, фактично, класично-стандартним. Однак, з соціологічної точки зору, варто зауважити, що є суттєві відмінності між університетами. Адже університети мають, так би мовити, свій соціально-демографічний образ. А також такі ж відмінності мають і аудиторії слухачів цих університетів. До того ж є специфіка спеціальностей, яка може обумовлювати особливості методів викладання й навчання³. Враховуючи це, мною було поставлено низку педагогічних питань до себе як викладача на початку викладацької кар'єри. Й на сьогодні вони отримали ряд відповідей, які хочу запропонувати до уваги фахової спільноти.

Протягом останнього місяця мною було проведено пілотний онлайн-проект із застосуванням змішаних методів (кількісних та якісних) для конструювання образу освіти в свідомості сучасного українського студента⁴ [5]. Окрім змістовної мети – сконструювати образ освіти, в дослідженні також ставилась мета методологічного гатунку – апробувати проєктивні методи в полі вивчення освіти. В інструментарій на платформі Survio⁵ було об'єднано вільний асоціативний експеримент (BAE), семантичний диференціал (СД) та класичні для соціологічного інструментарію відкриті питання. В межах BAE було запропоновано два блоки слів-стимулів. Так званий теоретичний блок включав: 1. освіта; 2. навчання; 3. знання. А інший складався зі слів-стимулів: 1. дитсадок; 2. школа; 3. університет. СД включав сім полюсних позицій – характеристик освіти (див. рис. 1). Відкрите питання стосувалось того, які саме проблеми в освіті можуть назвати студенти. Інструментарій розповсюджувався в соціальній мережі Facebook (FB)⁶, тривалість

¹ Джерело зображення: http://www.uhlib.ru/fizika/na_chyom_zemlja_derzhitsja/p3.php.

² О. Голошапова пропонує перелік методів активного навчання в шкільній установі, але більшість з них можуть бути використані й в аудиторіях ВУЗів: «Знайомство», «Метод релаксації», «Дерево цілей», «Мозковий штурм (мозкова атака, брейнстормінг)», «Автобусна зупинка», «Мудра порада», «Лист до самого себе», «Коло висновків» тощо [2].

³ У Львівській політехніці викладається спеціальний «Активні методи навчання у соціології» [4].

⁴ Дослідження було представлено на I Міжнародній науковій конференції УАДО «Емпіричні дослідження для реформування освіти в Україні» (<http://www.uera.org.ua/uk/node/38>).

⁵ Доступно за: <http://www.survio.com>

⁶ Він був розташований на сторінці автора та додатково поширений на сторінках факультетів соціології Київського університету, Києво-Могилянської академії та ін.

розшарування – 1 місяць. Було отримано лише 23⁷ повністю заповнені форми від студентів віком від 16 до 27 років. Серед них 91,3% - дівчата та 8,7% - відповідно, хлопці. Це представники Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, ДНУ імені Олеса Гончара, НМУ імені О.О.Богомольця та Краківського економічного університету.

Результати продемонстрували ті ж аспекти, які вже віддавна артикулюються в українському суспільстві. Наприклад, застосування семантичного диференціалу для конструювання образу української освіти яскраво продемонструвало її слабкі сторони (проблеми). Студенти вказали, що українська освіта є легкодоступною, теоретичною й застарілою (див. рис. 1). І ці три ознаки наповнені негативною тональністю.

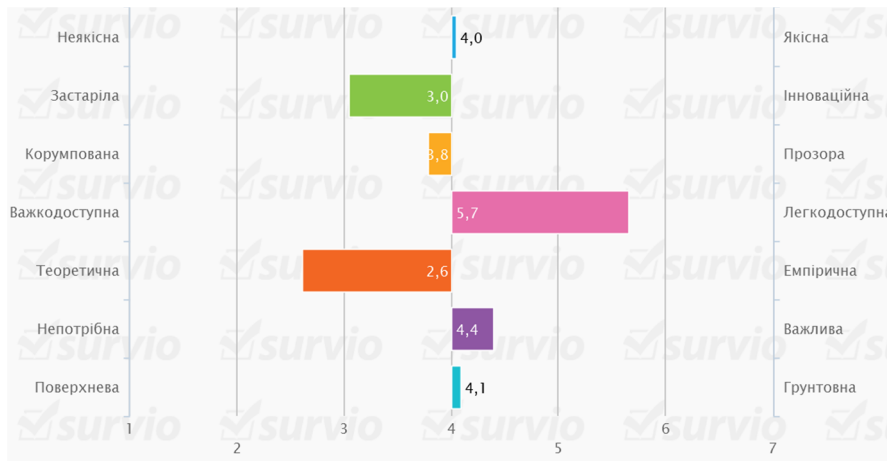

Рисунок 1. Семантичний диференціал для концепту «освіта»

Водночас, за допомогою вільного асоціативного експерименту (ВАЕ) було встановлено, що, фактично, маркер «освіта» виявився полюсним для маркера «знання». А також те, що:

- освіта асоціюється у респондентів з навчальними закладами, тоді як знання мають мінімальне асоціювання з ними;
- освіта асоціюється з певними людьми (персоналіями), тоді як знання взагалі не прив'язуються до когось конкретного;
- ознаки ж науковості з'являються лише в процесі асоціювання зі знанням, тоді як для освіти та навчання вони відсутні (див. рис. 2).

Рисунок 2. Типологізація асоціативних полів для слів-маркерів «освіта»-«навчання»-«знання»

⁷ Одним з результатів проведення даного дослідження також можна відзначити надзвичайно низький фідбек. Як приклад, попереднє дослідження з використанням тієї ж платформи та подібних методик з розповсюдженням у FB за місяць отримало понад 200 реакцій (тематика – крос-культурна перцепція образів серіалу «Гра престолів»). Тож, можна висувати припущення, що тематика освіти не викликає у студентства бажання включатись в процес її дослідження.

Контент-аналіз отриманих розгорнутих відповідей на відкрите питання про проблеми української освіти знову ж продемонстрував ряд проблем (див. рис. 3).

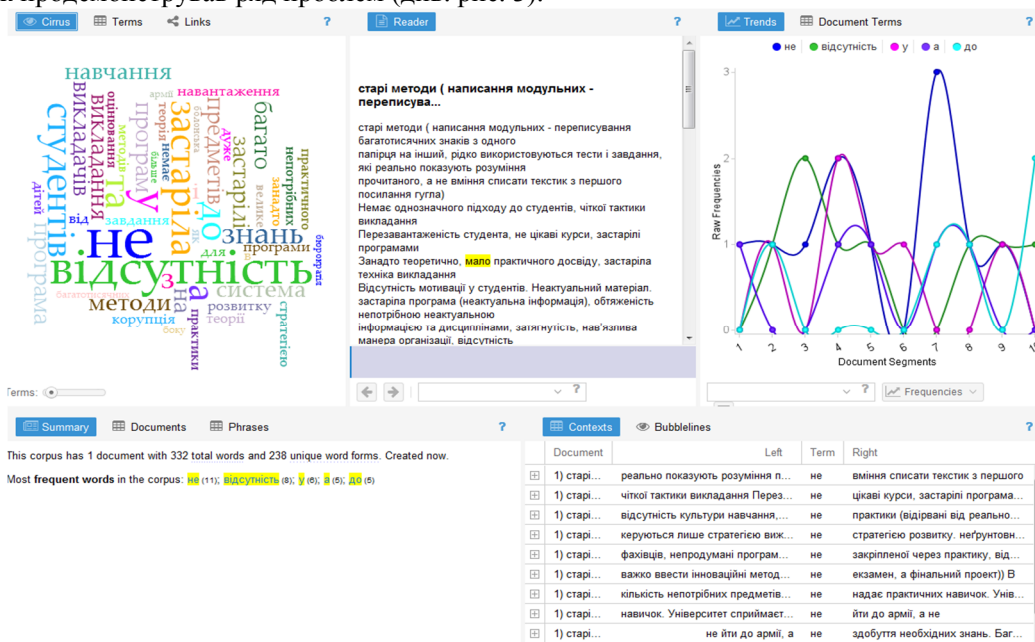

Рисунок 3. Комп’ютерний контент-аналіз відповідей на відкрите питання Семантичним ядром тут виявились такі терміни як «відсутність» та «застаріла» (див. табл. 1).

Таблиця 1.

SEO-аналіз відповідей на відкрите питання

Семантичне ядро

Фраза/слово	Кількість	Частка, %
відсутність	8	2,4
застаріла	5	1,5
програм	5	1,5
студентів	5	1,5

Звісно, можна було б «списувати» таку ситуацію на системну кризу українського соціуму в цілому (багатьох його царин) та схильності до негативного сприйняття реальності й критики, однак, все ж видається, що, незважаючи на впровадження все нових і нових реформ, українська освіта таки перебуває у досить «непривабливому» становищі.

Концепти, які були виявлені в дослідженні, як ілюстрації образу сучасної освіти, зокрема, такі як асоціювання освіти з «неживими» елементами прямо вказують на відсутність у освітньому процесі активної процесуальності, залученості гравців освітнього поля з обох боків. Такий стан вказує на необхідність не просто структурних, змістовних змін, а – змін форм процесів. Маючи досвід викладання в Університеті⁸, я вбачаю шляхи виходу з такого стану, перш за все, не через реформи з гори, а – через реформи зсередини. Одним з видів таких «реформ зсередини», у свою чергу, вважаю застосування викладачами активних методів навчання (та викладання, звісно). Безпосередньо я застосовую їх вже п-кількість років і бачу практичні результати їхньої ефективності.

Перш за все, застосування таких методів має ґрунтуватись на відповідні педагогічні принципи. Педагогічні принципи, якими керуюсь в роботі я є наступними:

1. використання принципів конструктивістської педагогіки;
2. використання принципів критичного мислення;
3. рефлексія змісту навчального матеріалу як обов'язковий етап.

У своїй основі вищенаведені принципи мають концепт «рефлексії». У навчальному процесі я використовую її наступні типи:

- від простого до складного;
- від конкретних знань до власної думки;
- від запам'ятовування до творчого мислення.

Ґрунтуючись на такому педагогічному підході я ставлю й відповідні типи завдань студентам. Серед них наступні типи:

⁸ Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

- завдання, які вимагають простих розумових операцій;
- завдання, які вимагають мислити творчо;
- завдання, які вимагають відтворювати інформацію;
- завдання, які вимагають складних розумових операцій.

Власне, такий підхід означає, що робота ведеться в сучасній системі педагогіки, характерній, зокрема для європейського простору. Про це докладно йшлося на семінарі на тему: «Метод усної історії при вивченні новітньої історії», що проводився Центром усної історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Дослідницьким інститутом тоталітарних режимів (USTR) Чеської Республіки та за підтримки Асоціації з міжнародних питань та програми TRANS МЗС Чеської Республіки (19.12.2014). Окремим блоком в рамках семінару розглядалися основи та принципи рефлексивної педагогіки та активні методи у навчанні. Застосування саме такої системи педагогіки може бути обґрунтовано схематично (див. рис. 4).

Рисунок 4. Схематичне обґрунтування системи педагогіки

Реалізація вищенаведених принципів і, власне, системи педагогіки, відбувається на різних рівнях університетського навчання: як в аудиторіях з першокурсниками, так і в аудиторіях зі студентами останніх років навчання. Проілюструвати принципи впровадження вищенаведених концептів можемо на прикладі курсу «Вступ до спеціальності» та «Соціологічний аналіз документів».

«Вступ до спеціальності»

- **Специфіка студентів:** 1 курс (1 семестр), максимально інтегровані в систему шкільної освіти.
- **Специфіка дисципліни:** передбачає ознайомлення з фахом, який здобуватиметься впродовж найближчих років.

Типова схема роботи у трьох модулях (з дотриманням болонських вимог) передбачає:

1. включеність *кожного* студента *кожного* заняття в процес навчання;
2. чередування письмових і усних форм роботи задля врахування індивідуальних особливостей кожного студента (див. табл. 2).

Таблиця 2.

Типова схема роботи у модулях

	Бліц-завдання	Ping-Pong	Самостійна робота	Колоквіум	Домашня робота	Тест			Ping-Pong	Самостійна робота	Mistry	Колоквіум	Тест	Bonus			Ping-Pong	Самостійна робота	Mistry	Колоквіум	Тест	Bonus				
Дата							%								%									%	...	
max=	5	10	15	20	10	40	100	15	10	15	15	20	40	100	15	10	15	15	20	40	100	15	10	15	...	
ППП-б	5	7	2	10	10	27	61	9	6	13	11	12	24	66	10	7	0	15	15	22	59	9	...			
ППП-б	5	8	5	18	10	24	70	11	4	7	13	11	12	47	7	7	5	7	16	14	49	7	...			
...		

Протягом викладання дисципліни застосовується ряд активних методів навчання. Їхню специфіку застосування й особливості викладено нижче.

Ping-Pong

- **Завдання:** набір з 5-7 понять, з приводу яких студенти мають начитати інформацію різного гатунку.
- **Процедура застосування:** називається поняття, ставиться питання з приводу нього і студент за бажанням відповідає.
- **Врахування індивідуальних особливостей студентів:** студенти знаходяться в ситуації вибору, можуть відтворити «комфортну» для них інформацію.

Переваги методу

- готуються всі студенти групи;
- кожен отримує бал;
- всі включені в процес;
- кожен тестує свій рівень здобутої інформації.

Самостійна робота (письмова)

- **Завдання:** набір параграфів, статей, текстів для прочитання.
- **Процедура застосування:** студенти отримують 6 варіантів, в яких ставиться питання щодо розуміння прочитаного.
- **Врахування індивідуальних особливостей студентів:** студенти мають різний рівень вміння проявити себе в комунікації, різний рівень активності, тому письмова робота необхідна аби менш активні студенти мали можливість проявити себе; також тренується вміння писати аналітичні відповіді на поставлені наукові запити.

Колоквіум

- **Завдання:** набір тематик, з приводу яких студенти мають начитати інформацію різного гатунку.
- **Процедура застосування:** студенти по двоє відповідають на питання щодо запропонованих для вивчення тематик.
- **Врахування індивідуальних особливостей студентів:** студенти знаходяться в «жорсткій» ситуації необхідності відповідати на питання, мають відтворити інформацію, яка закладена в запиті, працюють в мікро-команді.

Mystery

- **Завдання:** отримати інформацію про «концепт».
- **Процедура застосування:** студенти отримують 6 варіантів, в яких ставиться питання щодо розуміння «концепту».
- **Врахування індивідуальних особливостей студентів:** крім перевірки знань щодо запропонованого концепту за його розуміння, завдання передбачає розвиток мислення та ілюструє здібності кожного студента щодо творчого мислення.

Бонусна програма

Застосовується виключно щодо наукової роботи студентів: участь у конференціях та наукових конкурсах, програмах.

Тест**Підсумкова форма модульного контролю:**

- кожне тестове питання містить 4 варіанти відповіді, з яких вірна 1;
- всі питання мають однакову вагу в балах.

Зі студентами останніх курсів навчання вищенаведені принципи й система педагогіки реалізуються через максимальне наповнення навчального процесу практичними завданнями (лабораторними роботами), через виконання яких студенти мають змогу як здобути нові навички, так і продемонструвати здобуті протягом попередніх років навчання.

Так, в межах курсу, присвяченого соціологічному аналізу документів, студенти щозаняття виконують лабораторну (практичну) роботу й працюють з цілим арсеналом документів різного типу.

«Соціологічний аналіз документів»

- **Специфіка студентів:** 4 курс (2 семестр), інтегровані в систему університетської освіти.
- **Специфіка дисципліни:** передбачає ознайомлення з набором методів, які дозволяють аналізувати документи різного типу.

Приклад лабораторної роботи**Тема №. Формалізований аналіз документів. Процедура квантифікації контент-аналізу.****Лабораторна робота №****Тема: Аналіз випадковостей (за Ч. Осудом)**

Мета: знайомство з технікою побудови матриці виявлення міри випадковості співпадіння кожної класифікаційної одиниці з усіма іншими (для категорій/ субкатегорій власного проекту контент-аналітичного).

Завдання:

- побудувати матрицю випадковостей на основі даних отриманих в дослідженні, яке є основою для підсумкового проекту;
- сформувати бланк для аналізу випадковостей;
- наповнити бланк для аналізу випадковостей;
- сконструювати матрицю випадковостей (див. табл. №);
- проаналізувати всі випадки випадкових та не випадкових співпадінь;
- зробити аналітичні висновки щодо причин випадковості/ не випадковості співпадінь.

Таблиця №

Матриця випадковостей (за Ч.Осгудом)

Реальне співпадіння	Співпадіння, яке очікується		
	1	2	3
1	x	0,0..	0,0..
2	0,..	x	0,0..
3	0,0..	0,0..	x

Багаторічний практичний досвід впровадження і реалізації вище окреслених підходів, системи педагогіки та активних методів навчання дозволяє наполягати на їхній ефективності та доцільності. Студенти, що залучені до подібних практик мають значно вищий рівень знань (як теоретичних, так і практичних навиків) з дисциплін, в межах яких застосовувались активні методи. Крім того, в аудиторіях, де практикуються подібні методи зовсім інший клімат, взаємовідносини будуються на відчутті здорової конкуренції, а не на зрзках за типом «соцзмагання»⁹. Одним з основних «недоліків» такого активного навчання є значне навантаження, як на студента, так і на викладача. Власне, особливо, на викладача, оскільки він щотижня має перевіряти значну кількість робіт. Однак, цей недолік можна дещо нівелювати через оптимізацію завдань, їхнього обсягу, через акцентуацію на рівні складності. Загалом же, наразі видається, що враховуючи те, що наступні покоління характеризуються такими ознаками як гіперактивність, digital-ізм і т.п., викладач змушений буде використовувати саме активні методи навчання й, більше того, все частіше змінювати їх на ще більш сучасні.

Література:

1. Заячук Ю. Глобальні тенденції та аспекти сучасних реформ у галузі вищої освіти/ Юлія Заячук. // Емпіричні дослідження для реформування освіти в Україні: Збірник матеріалів I Міжнародної наукової конференції Української асоціації дослідників освіти (11 лютого 2017 р.)/ За ред. С.Щудло, О.Заболотної, О.Ковальчук. – Київ – Дрогобич: ТзОВ «Трек-ЛТД», 2017. – С. 57–59.
2. Голощапова О. В. Сучасна зброя вчителя - активні методи навчання [Електронний ресурс] / Олена Вікторівна Голощапова // Київський університет імені Бориса Грінченка. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/30464/
3. Бондаренко К. І. Активні методи викладання [Електронний ресурс] / К. І. Бондаренко // Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов – Режим доступу до ресурсу: <http://interconf.fl.kpi.ua/node/1252>
4. Климанська Л. Д. Активні методи навчання у соціології [Електронний ресурс] / Л. Д. Климанська // Львівська політехніка. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://edu.lp.edu.ua/moduli/aktyvni-metody-navchannia-u-sotsiologii>
5. Юзва Л. Застосування рефлексивних методик у емпіричних соціологічних дослідженнях освіти / Людмила Юзва. // Емпіричні дослідження для реформування освіти в Україні: Збірник матеріалів I Міжнародної наукової конференції Української асоціації дослідників освіти (11 лютого 2017 р.)/ За ред. С.Щудло, О.Заболотної, О.Ковальчук. – Київ – Дрогобич: ТзОВ «Трек-ЛТД», 2017. – С. 190–193.

⁹ Коли студенти мають успішність на основі кількості виступів.